

Грицку В.С.,
доцент кафедри методики викладання
природничо-математичних дисциплін
Комунального закладу «Інститут післядипломної
педагогічної освіти Чернівецької області»,
кандидат географічних наук, доцент
Кузьмінська В.В.,
методист КЗ «Чернівецький обласний центр
еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ГУРТКАХ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням екологічних викликів, пов'язаних зі зміною клімату, виснаженням природних ресурсів, забрудненням навколишнього середовища та втратою біологічного різноманіття. У цих умовах особливої актуальності набуває формування екологічно свідомої особистості, здатної відповідально ставитися до довкілля, приймати виважені рішення та діяти відповідно до принципів сталого розвитку.

Освіта для сталого розвитку розглядається як один із ключових інструментів підготовки молодого покоління до життя в умовах сучасних соціальних, економічних та екологічних змін [9; 10; 14]. Її метою є не лише надання знань про навколишнє середовище, а й формування цінностей, життєвих компетентностей та практичних навичок, необхідних для забезпечення гармонійного співіснування людини і природи.

Важливу роль у реалізації цих завдань відіграють гуртки еколого-натуралістичного напрямку, діяльність яких спрямована на розвиток пізнавального інтересу до природи, формування екологічної культури, дослідницьких умінь і навичок природоохоронної діяльності. Саме гурткова робота створює сприятливі умови для поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, залучення дітей та учнівської молоді до дослідження

природних об'єктів, участі в екологічних проєктах, акціях та громадських ініціативах.

Особливого значення набуває впровадження засад сталого розвитку в освітній процес закладів позашкільної освіти та закладів загальної середньої освіти. Це передбачає інтеграцію екологічних, соціальних та економічних аспектів у зміст навчання, використання компетентнісного, діяльнісного та проєктного підходів, а також створення освітнього середовища, яке сприяє формуванню відповідального ставлення до природних ресурсів і власної ролі у збереженні довкілля.

Основу нормативно-правового забезпечення становить Закон України «Про освіту», який визначає засади функціонування освітньої системи, гарантує право кожної особи на якісну освіту, спрямовану на всебічний розвиток особистості, формування відповідальних громадян та здатності до свідомого суспільного вибору. Закон акцентує увагу на формуванні ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідають екологічна компетентність, громадянська відповідальність, ініціативність і підприємливість [1].

Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» заклади позашкільної освіти забезпечують розвиток здібностей, талантів та інтересів дітей і молоді, створюють умови для їхньої творчої самореалізації, професійного самовизначення та змістовного дозвілля. Еколого-натуралістичний напрям позашкільної освіти сприяє формуванню екологічної культури, дослідницьких навичок, природоохоронної свідомості та активної громадянської позиції [2].

Важливе значення має Закон України «Про повну загальну середню освіту», який визначає можливості інтеграції гурткової діяльності в освітній процес закладів загальної середньої освіти та сприяє розвитку компетентнісного підходу до навчання. Організація роботи гуртків еколого-натуралістичного напрямку в закладах загальної середньої освіти є складовою освітнього середовища, орієнтованого на розвиток практичних умінь і навичок учнів [3].

Концептуальні засади екологічної освіти визначаються Концепцією екологічної освіти України, відповідно до якої екологічна освіта розглядається як безперервний процес формування екологічної культури особистості, екологічного світогляду та відповідального ставлення до природи. Реалізація положень концепції передбачає залучення дітей та молоді до практичної природоохоронної діяльності, дослідницької роботи та участі в екологічних проєктах [5].

Організація діяльності гуртків також ґрунтується на положеннях Державних стандартів початкової, базової та профільної середньої освіти, які визначають екологічну компетентність однією з наскрізних компетентностей сучасного здобувача освіти [7; 8]. Важливим напрямом роботи є формування усвідомленого ставлення до використання природних ресурсів, розуміння взаємозв'язків у природних екосистемах та готовності до екологічно відповідальної поведінки.

Під час організації освітнього процесу необхідно також враховувати міжнародні документи у сфері сталого розвитку, зокрема Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй до 2030 року, серед яких особливе значення мають забезпечення якісної освіти, боротьба зі зміною клімату, збереження наземних екосистем, раціональне використання природних ресурсів та розвиток партнерства заради сталого майбутнього [9].

Тож нормативно-правова база створює необхідні умови для реалізації освітнього процесу в гуртках еколого-натуралістичного напрямку та визначає пріоритети формування екологічно грамотної, соціально активної та відповідальної особистості.

Сталий розвиток є загальновизнаною моделлю суспільного розвитку, яка передбачає задоволення потреб сучасного покоління без загрози можливостям майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [9; 10; 14]. Його основою є збалансована взаємодія трьох взаємопов'язаних складових: екологічної, соціальної та економічної.

У контексті діяльності гуртків еколого-натуралістичного напрямку освіта для сталого розвитку реалізується через поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю. Особливого значення набуває залучення вихованців до спостережень за природними об'єктами, проведення досліджень, участі у природоохоронних акціях, екологічних проєктах, волонтерських ініціативах та громадській діяльності.

Концептуальними засадами організації освітнього процесу виступають компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований та проєктний підходи [6; 7; 8; 10]. Їхня реалізація забезпечує формування екологічної компетентності, критичного мислення, навичок співпраці, відповідального прийняття рішень і готовності до практичних дій щодо збереження довкілля, виконуючи при цьому освітні, розвивальні, виховні та практичні завдання.

Організація освітнього процесу в гуртках еколого-натуралістичного напрямку на засадах сталого розвитку спрямована на формування екологічної компетентності, розвиток дослідницьких умінь, екологічної культури та відповідального ставлення до довкілля. Ефективність діяльності гуртка залежить від належного планування освітнього процесу, створення сучасного освітнього середовища, використання інноваційних форм і методів роботи, а також залучення вихованців до практичної природоохоронної діяльності.

Одним із найбільш ефективних засобів формування екологічної компетентності є проєктна діяльність [10; 11; 14]. Тематика проєктів може бути пов'язана з енергозбереженням та енергоефективністю; сортуванням і переробкою відходів; збереженням біорізноманіття; охороною водних ресурсів; озелененням територій; дослідженням екологічного стану громади; популяризацією екологічно відповідального способу життя. Участь у проєктній діяльності сприяє розвитку ініціативності, відповідальності, навичок співпраці та громадянської активності, а також дозволяє вихованцям відчути власну причетність до вирішення актуальних екологічних проблем.

Ефективність діяльності гуртків значно залежить від взаємодії із соціальними партнерами [12; 13]. Доцільним є налагодження співпраці з

органами місцевого самоврядування; природоохоронними установами; національними природними парками; ботанічними садами; закладами вищої освіти; громадськими екологічними організаціями; батьківською громадськістю.

У гуртках еколого-натуралістичного напрямку досвідчені педагоги використовують різні форми організації освітнього процесу, вибір яких залежить від віку вихованців, змісту освітньої програми та матеріально-технічних можливостей закладу освіти, що базуються на активних та інтерактивних методах навчання [10; 11; 12]. Застосування сучасних форм і методів роботи забезпечує формування у вихованців ключових компетентностей, визначених сучасними освітніми стандартами: екологічної, громадянської, інформаційно-комунікаційної, підприємницької, соціальної, дослідницької, інноваційної тощо.

Особливого значення набуває формування екологічної компетентності як здатності усвідомлювати взаємозв'язки між діяльністю людини та станом довкілля, відповідально ставитися до природних ресурсів і брати участь у вирішенні екологічних проблем [5; 7; 11].

Використання різноманітних форм, методів і сучасних освітніх технологій сприяє підвищенню якості освітнього процесу, розвитку творчого потенціалу вихованців та формуванню активної життєвої позиції, спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку.

Пріоритетними напрямками сучасної природоохоронної діяльності повинні бути озеленення територій закладів освіти та громадських просторів; догляд за зеленими насадженнями; створення та підтримка квітників, дендраріїв, екологічних стежок; участь у заходах із відновлення природних екосистем; очищення територій від побутових відходів; популяризація роздільного збирання та сортування відходів; збереження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин; проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань охорони довкілля. Результати досліджень можуть бути представлені у вигляді звітів, наукових робіт, презентацій, інформаційних буклетів, екологічних карт або рекомендацій для місцевої громади [4; 13].

Ефективність діяльності гуртків еколого-натуралістичного напрямку залежить від систематичного моніторингу освітнього процесу та оцінювання результатів навчання вихованців [10; 11; 12]. Моніторинг дає можливість відстежувати динаміку особистісного розвитку дітей та учнівської молоді, рівень сформованості екологічної компетентності, результативність застосованих форм і методів роботи, а також своєчасно коригувати зміст та організацію освітньої діяльності. На відміну від традиційного оцінювання, яке переважно орієнтоване на перевірку знань, у гуртках еколого-натуралістичного напрямку особлива увага надається оцінюванню практичних умінь, дослідницьких навичок, ціннісних орієнтацій та готовності вихованців до екологічно відповідальної поведінки.

Результативна організація діяльності гуртків еколого-натуралістичного напрямку потребує системного підходу до планування, реалізації та оцінювання освітнього процесу [12; 13]. Важливим завданням педагогічних працівників є створення умов для формування в дітей та учнівської молоді екологічної свідомості, відповідального ставлення до природних ресурсів, розвитку дослідницьких умінь та готовності до практичної діяльності на користь довкілля і громади.

З метою підвищення ефективності освітнього процесу всім педагогам, що займаються освітньою діяльністю в гуртках еколого-натуралістичного напрямку рекомендується:

- *під час планування діяльності гуртка*: забезпечувати інтеграцію принципів сталого розвитку в зміст занять; враховувати вікові, індивідуальні та освітні потреби вихованців; передбачати поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю; орієнтувати тематику занять на актуальні екологічні проблеми громади, регіону та держави; систематично оновлювати зміст освітніх програм відповідно до сучасних наукових досягнень та суспільних викликів [6; 10; 13];

- *під час організації освітнього процесу*: застосовувати компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи; використовувати інтерактивні методи навчання, що стимулюють активність і самостійність вихованців;

забезпечувати умови для розвитку критичного мислення та навичок прийняття відповідальних рішень; створювати безпечне та психологічно комфортне освітнє середовище; підтримувати ініціативність, творчість і дослідницьку активність дітей [7; 8; 10];

- *під час організації практичної діяльності*: залучати вихованців до природоохоронних акцій, екологічних проєктів і волонтерських ініціатив; організовувати польові дослідження, спостереження та моніторинг природних об'єктів; використовувати можливості навчально-дослідних земельних ділянок, теплиць, екологічних стежок та інших об'єктів навчально-практичної бази; сприяти участі вихованців у конкурсах, виставках, конференціях та науково-дослідницьких заходах; формувати навички екологічно відповідальної поведінки через особистий практичний досвід [13];

- *у сфері партнерської взаємодії*: розвивати співпрацю з батьками вихованців; залучати до освітнього процесу представників громадських організацій, наукових установ та природоохоронних організацій; налагоджувати взаємодію з територіальними громадами та органами місцевого самоврядування; підтримувати участь вихованців у громадських екологічних ініціативах і проєктах [12; 13];

- *у сфері цифровізації освітнього процесу*: використовувати цифрові інструменти для організації дослідницької діяльності; залучати вихованців до роботи з електронними картами, цифровими лабораторіями та екологічними платформами; застосовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для проведення змішаного та дистанційного навчання; формувати інформаційну та цифрову компетентність як складову екологічної грамотності [6; 10].

Важливо, щоб освітній процес був спрямований не лише на передачу знань, а й на формування практичного досвіду екологічно доцільної поведінки, готовності до участі у вирішенні екологічних проблем та усвідомлення особистої відповідальності за майбутнє довкілля.

Отже, гуртки еколого-натуралістичного напрямку є важливою складовою сучасної системи освіти, що забезпечує формування екологічної культури,

природничої грамотності та громадянської відповідальності дітей і учнівської молоді. Їхня діяльність сприяє розвитку особистості, здатної усвідомлювати взаємозв'язки між природними, соціальними та економічними процесами, а також приймати відповідальні рішення в інтересах сталого розвитку суспільства.

Організація освітнього процесу на засадах сталого розвитку передбачає інтеграцію сучасних освітніх підходів, активне використання практичної, дослідницької та проєктної діяльності, залучення вихованців до природоохоронної роботи та громадських ініціатив. Важливою умовою успішної реалізації цих завдань є створення безпечного, відкритого та екологічно орієнтованого освітнього середовища.

Список використаних джерел та літератури

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
2. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 №1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 №463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 №1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
5. Про концепцію екологічної освіти в Україні : рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 №13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
6. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 №988-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 10.06.2026).

7. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 №898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п#Text> (дата звернення: 10.06.2026).

8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 №87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> (дата звернення: 10.06.2026).

9. Цілі сталого розвитку: Україна : національна доповідь. Київ, 2017. 176 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-natsionalna-dopovid-2017> (дата звернення: 10.06.2026).

10. Яцук Г.Ф. Екологічне виховання школярів : метод. посіб. для учнів, учителів та студентів природничих факультетів. Тернопіль : Тернопільський державний педагогічний інститут, 1995. 143 с.

11. Бойко А.Е., Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Литовченко О.В. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» : метод. посіб. / за ред. В.В. Мачуського. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 223 с.

12. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку : лист Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України від 15.07.2024 №184. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_rekomendatsii_pozashkillia_u_2024-2025_navchalnomu_rotsi (дата звернення: 10.06.2026).

13. Уроки для стійкого розвитку : посібник для вчителя навчального курсу за вибором для учнів 8 класу / Пометун О.І. та ін. Київ : Логос, 2010. 160 с.

14. Національна доповідь про стан позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні / за заг. ред. В.В. Вербицького. Київ : НЕНЦ МОН України, 2017. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/NAC888DOPOV-1.pdf> (дата звернення: 10.06.2026).